

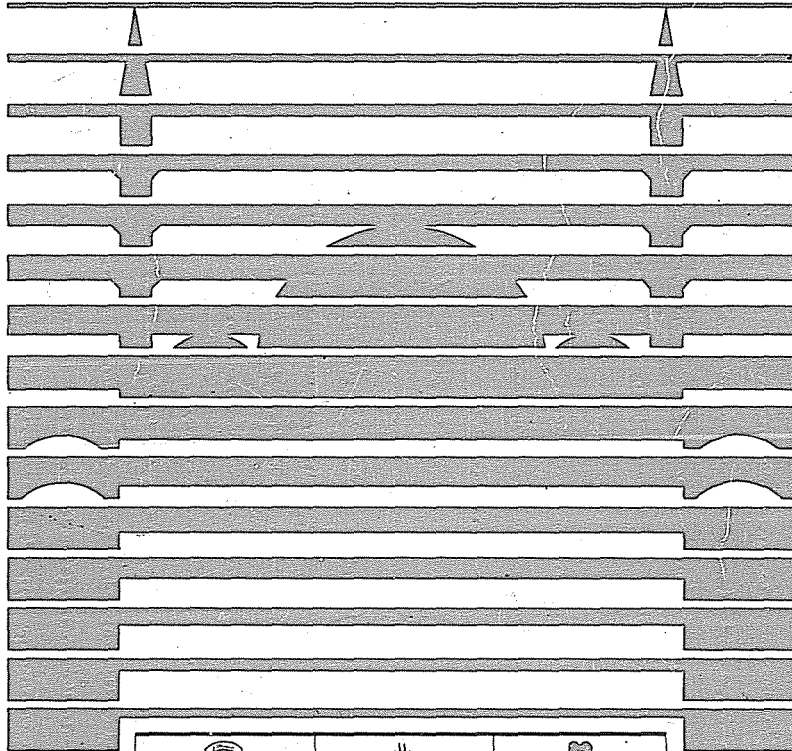
مؤتمر الحفاظ على التراث الحضاري المعماري الاسلامي في المدن

İSLAM MİMARİ MİRASINI KORUMA KONFERANSI

THE CONFERENCE ON THE PRESERVATION OF ARCHITECTURAL HERITAGE OF ISLAMIC CITIES

22-26/4/1985 İSTANBUL

BİLDİRİLER

Yapım

İKİ NOKTA

Araştırma, Basın, Yayın, Organizasyon 512 43 30

Dizgi, Film: **Damla Dizgi**, Baskı: **Seçil Ofset**, Cilt: **Numune Basım ve Ciltevi**

İstanbul, Şubat 1987

İSLAM MİMARİSİNİN KİMLİĞİNİ KORUMAK VE TARİHİ ESERLERE FONKSİYONLARINI KAZANDIRMAK AÇISINDAN MENESTİR (MANASTIR) DENEYİMİ

50

Hasan el-BERKAVİ
TUNUS

Menestir, erken İslam döneminde, alelade kurulan kentlerin tersine, Romalıların akınlarına karşı koymak ve cihat etmek üzere, önceleri ribat olarak inşa edilmiştir. Bu yüzden ilk büyük camisi kentin merkezinde olmayıp deniz kıyısındaki ribatın yanında yapılmıştır. Dolayısıyla kent, doğuda denizle sınırlı olduğu için, batıya doğru genişleme göstermiştir. Mimari yönden gelişmesi ile, daha sonra kentin merkezinde en büyük cami inşa edilmiş, bunun yanında çarşı ve buradan Halife Hz. Ömer'in vasiyetine uygun olarak mahallelere açılmıştır.

Tarihi Etkenler

Müslümanlar Şam, Mısır ve Trablus'un fethinden sonra, Afrika'nın daha batısına doğru ilerlemekte zorluk çektiler. Bölgenin birkaç yüzyıl Romalıların elinde kalması, yerli halkın Roma kültürü ve Hıristiyan dinini benimsemesi, İslam akınları karşısında Romalılarla birlikte hareket etmelerine yol açmıştır. İslam ordularının ayrıca denizde güçlü donanmaya sahip Romalılara karşı tutunabilmesi zorlaşmakta idi. Bu yüzden bölgede kalmak isteyen Müslümanlar, deniz kıyılarında güçlü kaleler ve burçlar inşa edecekler veya daha içerilere çekilerek, denizden uzaklaşmak zorunda kalacaklardır. Tunus'un Kayruvan kentinde İslam uygarlığının yayılması buna bağlanabilir. Böylece

Kayruvan kurulurken, Menestir ribatı da inşa edilmiştir. Daha sonra Abbasi Halifesinin emriyle H. 180 yılında büyük sarayın yapımı tamamlanmıştır.

Menestir Bölgesinin Stratejik Özellikleri

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Menestir, Afrika'daki İslam yerleşmelerini hedef alan Bizans deniz akınlarına karşı koymak üzere kurulmuştur. Bu yüzden askeri yapılarla donatılan kent, özellikle Kayruvan'ı tehlikelerden korumak için önemli bir merkez olmuştur. Böylece Menestir Ribatı adı verilen hisarlar, denize bakan yüksek bir plato üzerine kurulmuştur. Batı yönü hariç, üç taraftan denize hâkim bu hisarlar Ruspina'nın Fenike ve Roma kalıntılarına 3 km. uzaklıkta inşa edilmiştir.

Coğrafi Konum

Denizin en uç noktasında bulunan Menestir, Kayruvan'ın 70 km. doğusuna ve Tunus Cumhuriyeti'nin doğu sahilinin Hamamat Körfezi'nin güneyine düşer. En önemli özelliği denizden yüksek bir kayalık plato üzerinde olmasıdır. Önündeki deniz limanı üç doğal ada ile korunmakta olup diğer yandan denizi kolay gözetleyebilen 17 km. uzaklıktaki Korya adında deniz içinde iki adaya sahiptir.

Bu etkenler Menestir'de ribatın yapılmasına yol açmıştır. Rumlar da eski kentleri olan Ruspina'yı geri almak için, akınlarını bu bölgede yoğunlaştırmışlardır. Ruspina'nın Akabe bin Nafi tarafından fethinin ardından, iki önemli çarpışmadan sonra H. 63 yılında bölge tamamen Müslümanların eline geçmiş ve Afrika sahillerinin denetimi sağlanmıştır. Sahil tahkimatı tamamlandıktan sonra Kayruvan kurulmuş ve Ağlebîler devletinin başkenti olarak büyük gelişme göstermiştir. Menestir de böylece Kayruvan'ı dışarıdan koruyan ve İslam düşmanlarına karşı cihat açanların ribatı haline gelmiştir.

Mimari Özellikler

Araştırmamız, bazı etkilerin olmasına rağmen, Menestir saraylarının yapımında uygulanan mimari üslupların İslami anlayışa ve belirli hedeflere uygun düştüğünü göstermektedir. Nitekim Büyük Ribat sarayında bulunan en önemli askeri motif, yapının minaresi ve bunun yüklendiği görevdir. Burada denizi gözleyen gönüllüler, düşman gemilerini gördükleri zaman, alarm düdüğünü çalarak haber verirlerdi. Geceleyin böyle bir durumla karşılaşırlarsa, o zaman minarenin tepesinde ateş yakarlardı. Böylece sıra ile minareler birbirine işaret vererek, halkın düşmana karşı hazır olup silahlanmasını sağlardı. Sayıları 70'e ulaşan minarelerin en önemlisi Menestir minaresidir.

Normal İslam kentlerinde cami merkezde bulunurken, Menestir Camisi Ribat Sarayının doğrudan kapısına açılır. Bu yüzden cami deniz tarafından sağlam biçimde tahkim edilmiştir.

Kentin Yapımı

Tarihçilerin ifade ettikleri gibi kentin, ribatların ve surların hızla yapılışında müslümanlar nasıl başarı sağlamışlardır? Muhkem hisarlar, katların çoğalması, burç ve surların yükseltilmesi ve çeşitli mimari tekniklerle, hücumla kalkışan düşmanı perişan etmek için uygulanan tasarımlar ve yapı düzenlemeleri gerçekten ilgi çekicidir. Bu ilginç yapıların uygulanması bazı unsurlara bağlı görülmektedir:

1. Beşeri unsur: İslam prensilerine göre, Allah yoluna kendini adayan gönüllülerin cihada katılmaya olan inançları.
2. Güçlü ve yoğun düşman saldırıları, hisarların muhkem, saray ve burçların yüksek yapılmasını zorunlu kılmıştır.

3. Yapı malzemesi: Ruspina kalıntıları ile çevresinde bol bulunan ve denizin rutubetine karşı dayanıklı olan sert taşlar.
4. Malzeme işlemekte ve Şam ile Irak saraylarından bilindiği gibi mimari tasarımlarda müslümanların yetenekli olmaları.

Bütün bunlar ülkeyi yönetenleri, Menestir'i sürekli biçimde surlar ve hisarlarla donatmaya zorlamıştır. Bu yüzden sur içinde sur yapılmış ve her yeni hisar yapımı devlet tarafından teşvik görmüştür. Türk döneminde ise kente açılan yeni kapılara burçlar eklenmiş ve Menestir o dönemde en büyük savunma silahı olan toplarla donatılmıştır.

20. Yüzyılda Menestir

20. yüzyılın başlarından 1956 yılında ilan edilen bağımsızlığına kadar Menestir, surla çevrili, mimari dokusu ribat ve cami çevresinde gelişen 17 hektarlık yüzölçümü içinde kalan bir kentti. Tarihi kaynakların sözünü ettiği diğer ribatlar ise, Hufsiiler döneminden sonra kent dokusuna katılmıştır. Daha sonra mimari yönden genişleyen Menestir içinde dört yeni bölge daha gelişmiş, bunun gibi dört bölge de sur dışında iskân alanı olarak ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra meydana gelen uyanış üzerine, kaybolan ribatların yerlerini bulma çalışmaları başlamıştır. Bunun gibi kaybolan veya kaybolmakta bulunan mimari değerlerimizin üzerine eğilme çabaları artmıştır.

Ribat Sarayı

Sömürgeciler Ribat Sarayını askeri karargâh olarak kullanmışlardır. Bu şekilde halkın en çok saygı duyduğu eseri gözden düşürmek istemişlerdir. Yapının bozulmasına yol açan bu kullanıma rağmen, şans eseri olarak yapı, kimliğini korumuştur. Yapının ana görünüşünü koruması, sömürgecilerin kendi askerleri için kentin merkezinde sağlam bir karargâh olarak kullanılması uğruna gerçekleşmiştir. Ancak birer tarihi belge sayılan kitabeleri gömülmüş ve ana kapısı kapatılmıştır.

Kent

Sömürgeciler Menestir'i ihmal etmiş, imarı ve korunmasına özen göstermeden kendi haline terketmişlerdir. Buna karşılık, gayelerine uygun biçimde kentin önemini azaltmak için, sur dışında yeni yerleşme alanlarına ağırlık vermişlerdir. Böylece çarşılar dağılmış ve harabeler çoğalmıştır. Çeşitli yasalarla bunların onarım ve restorasyonuna izin verilmemiştir.

Bugünkü Menestir

Menestir'in Genişleme İhtiyacı: Tunus bağımsızlığına kavuştuktan sonra, Menestir diğer kardeş Tunus kentleri gibi yapı sorunları ile karşı karşıya kalmıştır.

Böylece iki yönlü sorunlar ortaya çıkmıştır:

1. Köklü bir kent olmasına rağmen, birçok tarihi değeri kaybolmuştur.
2. Modern hayatın gerektirdiği hususlar kaçınılmazdır.

Sorunun çözümü ise iki başlıkta toplanmaktadır:

1. Esas kenti restore edip kimliğini sergileyerek müze haline getirmek ve surun dışında modern bir kent inşa etmek.

2. Eski dokuya yeniden fonksiyon kazandırıp kentin uzantısı ve buna uyumlu çağdaş bir kent yapmak.

Kenti Geliştirmek İçin Tunus Devletinin Politikası: Tunus, bağımsızlığına kavuştuktan sonra, mimari mirasını korumak için imar çalışmalarına ağırlık verdi. Hayatın akışına göre eski dokuların da canlandırılması yolunda adımlar attı. Bunun için birçok yasa çıkararak bazı önlemler alınmıştır. Bu önlemler arasında eski yapıların bakımsız bırakılıp ihmal edilmesi yasaklandı. İkinci önlem olarak, kamu yararına, bu şekilde davrananlar, gönül rızası ile gayrimenkullerinden feragat edip resmi satış yolu ile bunları devlete bırakmak zorunda bırakıldı. Üçüncü olarak ise, imar durumunu denetleyen bir İmar Kurulu oluşturuldu.

Bu açıdan Tunus'un her kenti için, mimari genişlemesini ve yapılarının yapısal düzenini belirleyen bir imar yasası getirildi. Bu yasa ile belediyelerle halk eski eserlere karşı yükümlülük altına alındı. Böylece kentlerin genişlemesi ve gelişmesinde, günün isteklerine ve geleceğe daha mantıklı bir yaklaşım, Arap-İslam ruhunu yaşatan bir anlayış kazandırılmış oldu.

Menestir Belediye Meclisi de, kentin geleceğini hazırlayan projeler üzerinde çalışmalara yöneldi. Bunların ışığında, kentin eski dokusunun bir bölümü, geçmiş uygarlığın sembolü olarak koruma altına alınırken, geri kalan bölümüne, çağdaş hayatın isteklerine uygun fonksiyonlar kazandırıldı. Eski kentin ve surun bir bölümü ise, doğudan denize ve kuzey ile güneyden ise yeni kente bakması için yıkıldı.

Surun batı ve güney bölümleri ile Şaraka mahallesinin bütün yapıları restore edilerek koruma altına alındı. Bunlar aynı zamanda, geçmişin kültür varlıkları olarak günümüzün isteklerine cevap verecek tarzda ticari ve turistik amaçlarla değerlendirilmiştir. Yeni kentin bütün yapıları tamamiyle batılı anlayışta olduğundan, Tunuslu teknik elemanlar tarafından, bunların birçoğuna İslami üslupta cepheler giydirilmiş veya yıktırılarak, yeniden inşa edilmiştir.

Mirasın Korunması

Çağdaş hayata açıldıktan sonra, eski kente özgü İslamî formda birkaç revak ve ticari kompleksler yapıldı. Bunların çevresinde de, aynı üslupta mahalleler inşa edildi. Böylece Menestir'de eski kentin gözde eserleri korundu, ribatlar onarıldı, surun bir bölümü terkedildi ve Şaraka Mahallesi restore edildikten sonra koruma altına alındı.

Burası İslami üsluptaki yapılarla ticari ve turistik bir semt haline getirildi. Canlılığı ile yeni gelişmelere uygun ve eski eserlere günlük yaşayışa cevap veren fonksiyonlar kazandırılarak, eski doku değerlendirildi.

Günlük Yaşayışta Tarihi Eserlere Fonksiyon Kazandırılması

Menestir'in güzel görünüşünü tamamlamak için turistik ve kültürel faaliyetlerde kentin tarihi eserleri olduğu gibi korunup onlara fonksiyonlar kazandırılmasına yönelindi.

Bu kabilden Ribat Sarayı, altmışlı yılların başlarında İslam eserleri müzesi olarak kullanılmıştır. Daha sonra kentin tarihini dile getiren ses gösterileri için değerlendirilmiştir. Yetmişli yılların başlarında da 40 gün süren açık hava tiyatrosu, son olarak film çekimlerinin dekoru olarak kullanılmıştır. Seydi Zuyib Ribatı da tiyatro, müzik şenlikleri ile çeşitli kültür gösterileri açısından değerlendirilmiştir. Yeniden canlandırılan Şaraka Mahallesinde cami ve çarşı onarılmıştır. Burası halı, dokuma, bakırcılık gibi geleneksel sanatlar pazarı ve mahalli giysilerin sergilendiği bir müze olarak değerlendirilmiştir.

Kentin Fonksiyonlar Kazanması

Zengin geçmişı ile Menestir yine kültürel, sanatsal ve teknolojik bakımlardan gelişmelere sahne olmuştur. Kentte açılan uluslararası havaalanı, Kayruvan-Menestir kara yolu, Başkanlık Sarayı, Konferans Sarayı gibi yeni yapılarla kent, eski fonksiyonları yeniden kazanmakta ve bilim, sanat, kültür ve teknik dallarında yeni kuşaklar yetiştirmektedir. Kütüphaneler ve benzeri kültür yuvaları ile Menestir kimliğini ve karakterini koruyarak, çağdaş hayatın içinde fonksiyonlarını yerine getirerek barış, güven ve kardeşlik içinde yaşayacaktır.